

Türküstan

www.turkustan.az

**Aydın
Mədətooğlu**

Filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru

Bizim yazar

əvvəli ötən sayımızda

Belə ki, ölkənin adı "Türkiyə", dövlətin adı "Türkiyə Cumhuriyyəti", rəsmi dövlət dili "Türk dili", Millət Məclisi "Türkiyə Böyük Millət Məclisi" adlanmış, 25 oktyabr 1925-ci ildə "Qiyafət qanunu", 30 noyabr 1925-ci ildə "Dərviş təkkələri və mədrəsələrin qapanması, xocaların dövlət tərəfindən yetişdirilməsi qanunu", yeni "Təhsil qanunu", 26 dekabr 1925-ci ildə "Millətlərarası təqvim qanunu", 17 fevral 1926-ci ildə "Müasir Türk Mədəni qanunu", 3 noyabr 1928-ci ildə "Ərəb əlifbasından latin əlifbasına keçmək haqqında qanun", 8 oktyabr 1929-cu ildə "Torpaqsız kəndlilərə torpaq verilməsi qanunu", 26 mart 1931-ci ildə "Yeni ölçülər qanunu", 21 iyun 1934-cü ildə "Türk soy adı alma qanunu", "Cəza qanunu", "Ticarət qanunu", "Borclar qanunu", "Hakimlər qanunu", "Dövlət Şurası haqqında qanun" və s. kimi qanunlar qəbul edilmiş, 19 fevral 1932-ci ildə "Xalq evləri" açılmış, 15 aprel 1931-ci ildə "Türk Tarix Qurumu", 12 iyul 1932-ci ildə "Türk Dil Qurumu" yaradılmışdı.

24 noyabr 1934-cü ildə Türkiyə Böyük Millət Məclisi Qazi Mustafa Kamal Paşa "Atatürk" soyadı vermişdi.

Atatürk dövrü Türkiyə xarici siyaseti və diplomatiyası da təqdirə layiqdir. Ümumiyyətlə, Atatürk dövrü Türkiyə xarici siyaseti və diplomatiyasını üç dövrlə bölmək olar. Milli Mücadilə dövrü olan birinci dövr 1920-1923-cü illəri əhatə edir. Bu dövrə ilk diplomatik temas Sovet Rusiyası ilə yapılmış, Mustafa Kamal Paşa Rusyanın siyasi dəstəyindən imperialist dövlətlərə qarşı bir kozır kimi istifadə etmiş, lakin Sovetlərin qızılı-doğu Türk torpaqlarında ermənilərin ərazi sahibi olmalarını dəstəkləməsi ilə ilk görüşlər başarılı olmamışdı. Lakin Kazım Karabekir Paşanın komandanlığı altındaki Türk ordusu ermənilərə qarşı hückuma keçərək 29 sentyabr 1920-ci ildə önce müttəfiq orduları tərəfindən işğal edilərək ermənilərə verilen Sarıqamışlı, oktyabrın sonunda isə Qarsı azad etmə-

si ilə 2 dekabr 1920-ci ildə Türkiyə ile Ermənistanda "Gümrü müqaviləsi" imzalanmışdı. Bu müqavilə yeni Türk dövlətinin imzalandığı ilk millətlərə rəsədi anlaşıma idi. Bu müqavilə Anka-

doğu, Azərbaycan, Ermənistən və Gürcüstanın sərhədləri müəyyənləşmişdi. "Qars müqaviləsi"nə əsasən vaxtılı ingilislərle amerikalılar, daha sonra isə bolşevik Rusiyasının Naxçıvanı ermənilərə vermək istəməsinə son qoyulmuş, Naxçıvan Muxtar Vilayət şəklində gələcəkdə də heç bir dövlətə tərk edilməmək şərtiə Azərbaycanın himayəsinə verilmişdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti bolşeviklər tərəfindən işğal olunandan sonra Türkiyə Cumhuriyyətinin qurucusu Atatürk uzaqqorən siyaseti ilə Türk etnosunun ən qədim dövrlərdən gələn potensialını özündə cəmləşdirmək üçün Sovet Rusiya-

ya nümayiş etdirmişdi.

Atatürkün Azərbaycan siyaseti onun ümumi xarici siyasetinin mühüm tərkib hissəsi olmuşdur. Onun 14 oktyabr 1921-ci ildə Azərbaycanın Türkiyədəki səfiri İbrahim Əbilovun etimadnaməsini qəbul edərkən söylədiyi məşhur "Azərbaycan Türklerinin dərddəri öz dərddərimiz və sevincləri öz sevinclərimiz olduğu üçün onların muradlarına nail olmaları, hür və müstəqil olaraq yaşamaları bizi çox sevindirir" və 18 oktyabr 1921-ci ildə Ankadakı Azərbaycan səfirliliyi qarşısındaki mitinqdə söylədiyi "Bu gün Azərbaycanın istiqalını təmsil edən bayraqını qaldırarkən əllərimin buraxdığı hissiyat və təəssürat ilə hərəkətdə olduğunu duyuyorum. Çünkü bu bayraqı qaldıran mənim əllərimdir... Bugünkü bayramda mən müştərək olan bütün Türkiyə xalqının həqiqi və səmimi qardaşlıq hissiyatı idi. Azərbaycan bayrağının Türkiyə bayrağının yanında, Türkiyə səmasında dalgalanmasını görmək bütün millətimiz üçün böyük bir bayramdır" (Bax: Nizami

Cəfərov, Mehmet Akif Tural, Atatürkün Azərbaycan siyaseti (öz dili ilə), Bakı 2008, səh.5) -fikirləri bunu bariz şəkildə göstərməkdədir.

Yunanlar üzərində qazanılan 9-10 yanvar 1921-ci il birinci İnyönü, 30 mart-1 aprel 1921-ci il ikinci İnyönü, 21 avqust-13 sentyabr 1921-ci il Sakarya zəfərləri əlaqəli dövlətləri də Türkiyə ilə müqavilə bağlamağa məcbur etmiş, Fransa Türkiyə ilə 20 oktyabr 1921-ci ildə "Ankara anlaşması"nı imzalamış, müqaviləyə əsasən Fransızlar Çuxurova bölgəsində çəkilmiş, Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis və Antepi boşaltmış, beləliklə önce imperialist dövlətlər

Türk dünyasının əbədi sevgi ünvani

Qazi Mustafa Kamal Paşa Atatürk

ra ilə Moskva arasında da uzlaşmaya yol açmış, 16 mart 1921-ci ildə Moskvada "Türk-Rus dostluq və qardaşlıq müqaviləsi" (tarixdə məşhur "Moskva müqaviləsi"-A.M.) imzalanmışdı. Bu müqaviləyə əsasən Batumun Rusiyaya qaytarılması müqabilində Rusiya Türkiyəyə silah və para yardımında bulunmuş, sonra Türkiye, Rusiya, Azərbaycan, Ermənistən və Gürcüstanın 13 oktyabr 1921-ci ildə "Qars müqaviləsi"ni birgə imzalamaşdı.

Atatürkün Azərbaycan siyaseti onun ümumi xarici siyasetinin mühüm tərkib hissəsi olmuşdur. Onun 14 oktyabr 1921-ci ildə Azərbaycanın Türkiyədəki səfiri İbrahim Əbilovun etimadnaməsini qəbul edərkən söylədiyi məşhur "Azərbaycan Türklerinin dərddəri öz dərddərimiz və sevincləri öz sevinclərimiz olduğu üçün onların muradlarına nail olmaları, hür və müstəqil olaraq yaşamaları bizi çox sevindirir" və 18 oktyabr 1921-ci ildə Ankadakı Azərbaycan səfirliliyi qarşısındaki mitinqdə söylədiyi "Bu gün Azərbaycanın istiqalını təmsil edən bayraqını qaldırarkən əllərimin buraxdığı hissiyat və təəssürat ilə hərəkətdə olduğunu duyuyorum. Çünkü bu bayraqı qaldıran mənim əllərimdir...

Bugünkü bayramda mən müştərək olan bütün Türkiyə xalqının həqiqi və səmimi qardaşlıq hissiyatı idi. Azərbaycan bayrağının Türkiyə bayrağının yanında, Türkiyə səmasında dalgalanmasını görmək bütün millətimiz üçün böyük bir bayramdır"

sının tərkibində olan böyük Türk dünyası ilə əlaqələri, etnik-mədəni bağları möhkəmləndirmək, Osmanlı İmperatorluğunu parçalayıb ərazilərinə sahib çıxan, Türkiyə ərazisini işğal edən imperialist dövlətlərə qarşı mücadilə aparmaq məqsədi ilə Sovet Rusiyası ilə səmimi münasibətlər yaratmış, bu yolla Türk milletinin müstəqil demokratik dövlət qurmaq istedadını bütün dünya-

əllərimin buraxdığı hissiyat və təəssürat ilə hərəkətdə olduğunu duyuyorum. Çünkü bu bayraqı qaldıran mənim əllərimdir... Bugünkü bayramda mən müştərək olan bütün Türk xalqının həqiqi və səmimi qardaşlıq hissiyatı idi. Azərbaycan bayrağının Türkiyə bayrağının yanında, Türkiyə səmasında dalgalanmasını görmək bütün millətimiz üçün böyük bir bayramdır" (Bax: Nizami

tərefində "Sevr anlaşması" ilə tənzim edilmiş Türkiyənin güney sərhədləri də Türkiyənin lehine dəyişdirilmişdi.

Türkiyə 1922-ci il yanvar ayında Ukrayna ilə, 23 aprel 1923-cü ildə müttəfiq dövlətlərə bağlılığı "Lozan müqaviləsi" ilə xarici siyasetindəki birinci dövrü uğurla başa çatdırılmışdı.

(ardı gələn sayımızda)